

T. VAN OSSELAER, *The pious sex. Catholic constructions of masculinity and femininity in Belgium, c. 1800-1940*, Katholieke Universiteit Leuven, Onderzoekseenheid Moderniteit en Samenleving ca. 1800-2000, 2009, promotor: Prof. dr. P. Pasture

---

"[...] laten we hier slechts vermelden hoe vrouwen van mannen verschillen, in het bijzonder wat betreft hun religieuze gevoelens. Religieuze gevoelens zijn voor vrouwen een soort instinct vanuit het hart, een instinct dat boven de rede staat: het is aangeboren, het laat hen zelden in de steek, [...] Het gevecht tussen rede en geloof – waaraan zo vaak de hooghartige intelligentie van de man bezwijkt, – ontwikkelt zich maar zelden in vrouwen. Zij geloven omdat hun hart hen vertelt te geloven: 'geloven' is voor hen 'lief te hebben'."⁶ In deze beschrijving van 'vrouwen' in een Franse katholieke encyclopedie van 1846 ging men er niet alleen van uit dat er een nauwe band bestond tussen vrouwen en vroomheid, maar men beschreef deze band ook als 'aangeboren', eigen aan de aard van 'de vrouw'. Deze uiteenzetting over de aard van 'de

---

⁶ E.E., 'femme', *Encyclopédie catholique*, vol.11, Paris, Parent-Desbarres, 1846, p. 702, (mijn vertaling).

vrouw' illustreerde bovendien hoe er een onderscheid werd gemaakt tussen wat hoorde en gepast was voor een vrouw en wat verwacht werd van een man.

In dit proefschrift wordt nader ingegaan op dit onderscheid, deze genderdifferentiatie en de manier waarop deze werd gelegitimeerd en vorm kreeg.⁷ Het is een studie van katholieke genderconstructies, de manier waarop 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' werden gedefinieerd en de verwachtingen die eraan werden gekoppeld. De studie gaat dus nader in op één van de oudste binaire categorisering van de mensheid, een tweedeling die in niet geringe mate werd onderschreven door het religieuze discours. 'Mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' werden daarbij als een 'natuurlijk' gegeven gezien, het resultaat van het lichaam waarmee men geboren werd. Bij deze homologe relatie tussen gender en sekse worden er in de laatste jaren echter steeds meer kanttekeningen geplaatst. Zo worden er vragen gesteld bij de 'natuurlijkheid' van sekse, wordt er gewezen op de culturele constructie van gender en op de bevestiging en constructie van gender in de dagelijkse sociale praktijk. Deze studie van katholieke genderconstructies kan dan ook worden ingeschreven in de (recente) aandacht voor de dynamische relatie tussen gender en religie. Zowel gender als religie worden daarbij beschouwd als onstabiel en afhankelijk van hun cultureel-historische context.

Katholieke mannen/mannelijkheid en vrouwen/vrouwelijkheid worden slechts zelden paarsgewijs bestudeerd: het merendeel van de studies concentreert zich op één aspect. In *The pious sex*, een analyse van het Belgische katholieke discours, wordt nader ingegaan op de constructie van zowel 'mannelijkheid' als 'vrouwelijkheid'. Er wordt daarbij in het bijzonder aandacht besteed aan het toeschrijven van vroomheid aan mannen en/of vrouwen, de constructie van een 'vroom geslacht' en zo kunnen er enkele kanttekeningen worden geplaatst bij de 'feminiseringstheze'. Deze these heeft zich in het historisch onderzoek tot een containerbegrip ontwikkeld dat verschillende ladingen dekt. Ze wijst op een kwantitatief overwicht van vrouwen in het religieuze veld, op inhoudelijke verschuivingen en op een nauwe band tussen 'vrouwelijkheid' en 'vroomheid'. De negentiende-eeuwse 'feminisering' van het christendom werd al onderzocht en gedocumenteerd in de studie van andere Europese naties en denominaties, maar kwam in de studie van het Belgische katholicisme tot nog toe niet op het voorplan. De Belgische samenleving vormt nochtans een interessante casus voor deze invalshoek

---

⁷ Dit onderzoek is het Leuvense luik van het FWO-project "Op zoek naar de goede katholieke m/v. Feminisering en masculiniteit in het katholicisme in België sinds de vroegmoderne tijd (ca. 1750-1950)". Het Gentse luik is in handen van Thomas Buerman (promotor Prof. dr. J. Art).

aangezien het katholieke veld een breed activiteitenterrein omspande. Vrouwen, maar ook mannen konden zo hun katholieke identiteit bevestigen op zowel publieke als meer private domeinen.

Dit onderzoek gaat nader in op de Belgische casus en heeft dus een dubbele doelstelling. Enerzijds wil ze een beter inzicht verschaffen in de katholieke constructies van mannelijkheid en vrouwelijkheid in België – de manier waarop genderdifferentiatie werd opgebouwd en vorm kreeg – en anderzijds wil ze, aan de hand van deze analyses, enkele kanttekeningen plaatsen bij de 'feminiseringstheze'. De studie concentreert zich op de periode van het einde van de achttiende tot het begin van de twintigste eeuw aangezien dit de periode is waarin de nauwe band tussen vrouwelijkheid en vroomheid veelal wordt waargenomen. De klemtoon ligt daarbij op de katholieke volwassen leek en zijn of haar (ideaal)beeld in de Heilig Hartdevotie, de *Katholieke Actie* en preken. Het werk wordt opgebouwd aan de hand van een theoretische inleiding gevolgd door drie deelstudies die elk nader ingaan op één van de thematische zwaartepunten en een besluitend deel waarin de theoretische aspecten en de krachtlijnen van de deelstudies worden samengebracht. In een eerste deelstudie ligt de focus op de katholieke genderconstructies die verband houden met twee 'heiligdommen': de kerk en het huisgezin. Beide locaties van katholieke socialisatie zijn niet genderexclusief en bieden dus de mogelijkheid om aan hand van analyses van (ideaal)beelden van het familieleven en kerkgang zowel constructies van mannelijkheid als vrouwelijkheid te bestuderen en hun afhankelijkheid, ambiguïteit en contradicties. Het bronnencorpus van dit deel bestaat voornamelijk uit uitgegeven preken en materiaal uit de archieven van twee families die behoorden tot de katholieke elite. In een tweede deelstudie wordt het discours van de Heilig Hartdevotie geanalyseerd. Meer bepaald ligt de klemtoon op de overgang van een gemengde vereniging gewijd aan het Heilig Hart, het *Apostolaat van het Gebed*, naar de *Bonden van het Heilig Hart* die exclusief op mannen of op vrouwen waren gericht. Deze focus laat toe om de argumenten te bestuderen die werden aangehaald ter verdediging van deze stijgende segregatie en exclusiviteit. Het bronnenmateriaal bevat niet alleen de negentiende-eeuwse verslagboeken en het twintigste-eeuwse archiefmateriaal, maar tevens ook de tijdschriften en boeken die in het kader van de Heilig Hartdevotie werden uitgegeven. Lekenbewegingen vormen ook het aandachtspunt van de derde deelstudie. In dit gedeelte ligt de focus op de Belgische *Katholieke Actie*-verenigingen (KA) die in de jaren dertig werden gecreëerd voor de katholieke volwassen leken. Deze verenigingen hadden van bij het begin een gescheiden doelpubliek. Een analyse van hun discours laat toe om aan te tonen hoe genderideologie werd gebruikt in de legitimering en creatie van nieuwe

(mannen- en vrouwen)verenigingen en hoe deze werden voorgesteld als bijzonder attractief voor hun doelpubliek. De chronologie van die verenigingen geeft tevens een indicatie van het belang dat werd gehecht aan mannen- en/of vrouwenbewegingen en in het bronnenmateriaal zijn aanwijzingen terug te vinden hoe de genderconstructies ook visueel vorm kregen. Ook hier werd er gewerkt aan de hand van zowel de onuitgegeven documenten als de KA-tijdschriften en boeken.

Uit de drie deelstudies blijkt duidelijk hoe het katholieke discours het dualistische denken en parallelle (ideaal)beelden bevestigde. Twintigste-eeuwse 'vermannelijkte' feministes, maar ook achttiende-eeuwse 'gefeminiseerde monsieurkes' werden op een negatieve manier geduid. Toch werd het oversteken van de gendergrenzen niet steeds negatief geëvalueerd en kon bijvoorbeeld een katholieke 'heldin' worden uitgerust met een 'mannelijke' moed. Dergelijke beelden van toe-eigening bestonden naast exclusieve en gedeelde idealen en geven een idee van de complexiteit van de katholieke genderideologie. Ook de diversiteit en flexibiliteit van katholieke genderconstructies worden geïllustreerd in de drie deelstudies. Zo werd de katholieke huismoeder met haar karakteristieke deugden van huiselijkheid, toegewijdsheid en liefde geroemd als toonbeeld van 'echte vrouwelijkheid', maar alludeerde het negentiende-eeuwse beeld van de ijveraarder van het *Apostolaat van het Gebed* amper op het moederschap van de zelatrices. Bovendien werd er in de preken over het huwelijksleven wel gehamerd op de ondergeschikte rol van de echtgenote, maar bestond de centrale raad van het (gemengde) *Apostolaat* uit twaalf vrouwen (onder leiding van een lid van de clerus). Daarenboven blijkt het ook moeilijk om vast te houden aan de traditionele splitsing 'emotionele vrouwelijkheid' versus 'rationele mannelijkheid'. 'Mannelijkheid' en 'emotionaliteit' blijken elkaar in het discours van het *Apostolaat van het Gebed* niet noodzakelijk uit te sluiten. Deze negentiende-eeuwse emotionele mannelijkheid maakt het moeilijk om – zoals in andere studies – de negentiende-eeuwse Heilig Hartdevotie op grond van haar 'emotionaliteit' en 'sentimentaliteit' als 'gefeminiseerd' te duiden. De begrippen 'feminisering' en het parallelbegrip 'masculinisering' leunen niet alleen sterk aan bij een essentialistische visie, ze lijken ook te wijzen op een soort permanente constructie van 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'. In het huidig genderonderzoek wordt er nochtans net gewezen op de historische, sociale en geografische flexibiliteit van genderconstructies. De idee van het 'vrome geslacht' blijkt bovendien ook ouder te zijn dan de negentiende eeuw en werd zowel in de negentiende- als in de twintigste-eeuwse katholieke bronnen niet steeds positief geduid.

Uit de drie deelstudies blijkt ook hoe de klerikale observatie van de geringere betrokkenheid van 'mannen' in het religieuze veld aan het einde van de negentiende eeuw kristalliseerde tot een narratief van verlies en de aanzet gaf tot concrete inspanningen om mannen (meer) te betrekken en religie als 'mannelijk' te duiden. In historisch onderzoek worden dergelijke inspanningen als een 'masculinisering' omschreven, maar zoals hierboven aangestipt schept een dergelijke voorstelling problemen. Om toch de bijzondere aandacht voor de betrokkenheid van mannen aan bod te kunnen laten komen, wordt er in dit proefschrift dan ook voorgesteld om in plaats van de focus te leggen op de wat beklemmende begrippen 'feminisering' en 'masculinisering'; aandacht te hebben voor differentiatie, de creatie van het verschil. Dit schept immers de mogelijkheid om uitdrukking te geven aan de groeiende aandacht voor het verschil zoals we dat kunnen opmerken in de evolutie van het gemengde *Apostolaat van het Gebed* naar de genderexclusieve *Bonden van het Heilig Hart*. Bovendien hoeven 'mannen' daarbij niet noodzakelijk tegenover 'vrouwen' te worden geplaatst: 'katholieke mannen' kunnen immers ook worden vergeleken met andere bijvoorbeeld 'socialistische mannen'. Door de aandacht naar differentiatie te verschuiven kunnen ook andere categorieën (klasse bijvoorbeeld) voldoende aan bod komen. Zo kan men bijvoorbeeld ook de evolutie van de – oorspronkelijk louter op arbeiders gerichte – *Bonden van het Heilig Hart* beter duiden. De aandacht voor differentiatie laat niet alleen toe om aandacht te besteden aan de vragen die ook binnen de feminiseringstheorie aan bod komen, maar helpt ook een (essentialistische) lineaire voorstelling (van 'feminisering' naar 'masculinisering') te vermijden en biedt de mogelijkheid om te komen tot een voorstelling waarin zowel 'mannen' als 'vrouwen' konden behoren tot een 'vroom geslacht'.

Tine Van Osselaer
Tine.VanOsselaer@arts.kuleuven.be